KRÓTKI PRZEGLĄD

LITERATURY ROSSYJSKIÉJ NASZYCH CZASÓW.

1825 — 1853.

przez J. Łepkowa

Nie sądzę, aby obojętnym był dla czytelników krótki przegląd piśmiennictwa rossyjskiego obecnych czasów, — a więc podaję go w jak można najogólniejszym rysie, uważając to sobie jako zasługę, że przedstawienie niniejsze daję nie z trzeciéj ręki, ale czerpię doń materyał z źródeł rossyjskich. Z tego też powodu wstrzymuję się od porównań piśmiennictwa o którém mowa z obcemi; a sąd o autorach głównie podaję taki, jaki orzekli rossyjscy pisarze historyi literatury.

Jako epokowe zwroty w piśmiennictwie rossyjskiém przytoczyć można: tłómaczenie pisma Śgo na język cerkiewny — ogłoszenie drukiem ksiąg kościelnych — pojawienie się Łomonosowa — założenie pierwszego uniwersytetu — wpływ i utwory Dzierzawina — Karamzin — Żukowski — wreszcie Puszkin otwiera ostatni peryod najświetniejszy, literatury czasów naszych.

Historycy rossyjscy ostatni ten zwrot nazywają okresem cesarza Mikołaja i liczą go od wstąpienia na tron tego monarchy. Jako przyczynę wzrostu piśmiennictwa i oświaty w téj drugiéj ćwierci wieku naszego, podają: zorganizowanie szkół w całém państwie (r. 1828), utworzenie okręgów naukowych (r. 1831), założenie przy uniwersytecie Dorpatskim seminaryum

nauczycielskiego, ustanowienie akademii wojennéj (r. 1830), wznowienie w Petersburgu instytutu pedagogicznego; wreszcie zorganizowanie uniwersytetów i utworzenie akademii w Kijowie, obok któréj istnieje komissya archeograficzna, w celu upowszechnienia drukiem starożytnych piśmiennych pomników państwa. Daléj podają jeszcze za przyczyny wzrostu literatury całe szeregi nowo założonych szkół, instytutów, bibliotek, stypendyów i funduszów na cele naukowe.

Z tych objawów oświaty, zwróćmy uwagę na prace popieranych i ustanowionych przez rząd towarzystw i komissyi, w celach literackich zawiązanych; bo wyliczając te zakłady podamy zarazem obraz usiłowań na polu historyi i archeologii. I tak: **Akademia nauk** wysłała w r. 1829 pp. **Strojewa** i **Berednikowa** na ekspedycyą archeograficzną po europejskiéj Rossyi, w celu dokładnego spisania i opisania pomników piśmiennych dziejów krajowych, rozsianych po bibliotekach i archiwach. Panowie ci przez lat 5 podróżowali po północno-wschodniéj i środkowéj Rossyi, a plony ich pracy na przedstawienie hrabiego **Uwarowa**, oddano w r. 1834 do systematycznego ułożenia i wydania utworzonéj na ten cel **komissyi archeograficznéj**. Przewodniczył téj komissyi p. minister oświecenia książę **Szyriński-Szachmatów**, a składali ją uczeni akademicy: pp. **Wostoków, Berednikow, Ustryałów, Strojew, Reichel, Grygorowicz**, książę **Oboleński, Korkunow** i **Kunik**. Zarządzono pozyskanie z archiwów obcych krajów, gdzie spisano wszystkie te akta, które stosunki Rossyi z innemi narodami wyjaśniają; a w kraju nakazano nadesłanie do archiwum komissyi wszystkiego co wyżéj cytowani panowie spisali. Ogrom materyałów do historyi państwa zgromadzono na téj drodze — niebawem rozpoczęto olbrzymie wydawnictwo. Dotąd publikowała komissya: 5 tomów zupełnego zbioru kronikarzy ruskich, 4 aktów ekspedycyi archeograficznéj z 4 dopełnień, 4 działy aktów odnoszących się do historyj zachodniéj Rossyi, 3 dokumentów tyczących się Rossyi a w obcych spisanych językach, 1 tom zdań cudzoziemców o dziejach, sprawach i kraju rossyjskim. Akta prawne, pomniki piśmienne domowe, pisma carów i W. książąt, zbiory monet i medali, wydano w osobnych znów tomach. Zebraniem dokumentów z archiwów zagranicznych zajmował się p. **Turgeniew**. Teraz członkowie komissyi pracują nad ogłoszeniem: Herbarza, Hronografu, Biografij, Podróży etc. W tych niezmiernie kosztownych i pysznie wydanych, a prawie przez żadną bibliotekę polską nieposiadanych publikacyach, jest bardzo wiele źródeł i materyałów tyczących się dziejów Polski.

Wiele téż na téj drodze dokonało **Moskiewskie Towarzystwo w celu poszukiwań historycznych i archeologicznych**. Wydało bowiem kilka tomów: „*Pamiętników*,“ 7 tomów *Ruskiego historycznego zbioru* (Sbornik), i 22 poszytów *Rozpraw* (Czlenij), od r. 1849 toż towarzystwo ogłasza pismo poświęcone badaniom, pod napisem: *Wremennik*. W najnowszym 17 zeszycie czasopisma tego, znajduje się między innemi artykuł **A. Perestejna**: Zjazd Piotra wielkiego z Fryderykiem Augustem II. królem polskim, w Birżach 1701 r., tudzież uwagi księcia **P. Wieziemskiego** nad pieśnią o wyprawie Igora na Połowców, którą przełożył na nasz język p. August Bielowski.

Prócz tych prac, ważne są dzieła: **Akademii sztuk pięknych, komissyi archeologicznéj kijowskiéj, Towarzystwa historycznego w Odessie, komissyi poszukiwań w mogiłach ukraińskich**, wreszcie **Towarzystwa geograficznego** i **Redakcyi zupełnego zbioru praw i ustaw państwa** (Swoda Zakonów). Instytucye te zasila skarb publiczny, a przewodniczą im po największéj części członkowie rodziny cesarskiéj i ministeryów.

Pragmatycznem opracowaniem dziejów Rossyi zajmowali się w obecnym czasie: **Ustryałów** napisał *Historyą rossyjską*, którą uważają za najlepszą

po dziełach Karamzina*). Oba dzieła jego tłómaczono po niemiecku. *N. Ustrialov's Grundriss der Geschichte Russlands, deutsch von Brackel, Riga 1841 r.* i *Die Geschichte Russlands.* Stuttgardt 1841 r. — Prócz niego dokładne i szczegółowe historye swego kraju napisali: **Pogodin, Polewoj** i **Arcybaszew.** Ustępy z dziejów Rossyi obrobili: **Buturlin** wiek XVII., **Danielewski** († 1848) czasy cara Aleksandra, także **Sumarokow, Weidemeier** i **Starczewki.** Historyą Małorossyi pisali **Bantysz, Kameński** i **Markiewicz** — dzieje Syberyi: **Słowców** — Nowogrodu: **Skalkowski.**

Co się tyczy krytycznych badań o pierwotnych dziejach Rossyi, w ostatnich czasach powstały w téj sprawie trzy stronnictwa. Profesor **Kaczenowski** wystąpił pierwszy z powątpiewaniami o starożytności i autentyczności podań Nestora — w panu S. **Strojewic** znalazł gorliwego zwolennika swoich opinij. Przecież ta szkoła sceptyków upadła ze śmiercią obu jéj naczelników (pierwszy † 1843 r. drugi † 1841); a pojawienie się tekstu Nestora w wydaniu kijowskiém i prace pp. **Pogodina** i **Butkowa** zupełnie pokonały dowody przeciwników. P. **Pogodin** jest obecnie głównym przedstawicielem twierdzenia o skandynawskiém pochodzeniu Warago-Rusów założycieli państwa ruskiego. Trzecie stronnictwo wywodzi tych Waragów od Słowian nadbałtyckich. Głównymi obrońcami tego ostatniego widzenia rzeczy są pp. **Wenelin** i **Sawcliew.** Niemniéj téż ważne krytyczne dziejowe poszukiwania pp. **Nadeżdzina** i **Sołowiewa.**

W pracach około numizmatyki celuje p. **Czertków**, przewodniczący moskiewskiemu towarzystwu starożytności.

Akademia nauk prócz ważnych ekspedycyi w przedmiocie umiejętności matematycznych i przyrodniczych: p. **Kupfera, Lenca** i **Parrota**; także historyi krajowéj oddała niemałe posługi. Akademik **Fren** wraz z pp. **Sawelewym** i **Grigorewym** położyli zasady do głębszego poznania i zrozumienia wschodu machometańskiego. P. **Szegren** pismami swemi rozproszył mgłę niewiadomości, która zakrywała do jego czasów świat Finnów. W téj kategoryi godna uwagi ekspedycya p. **Kastrena** po Syberyi, przedsięwzięta w celu etnograficznego zbadania Ucherskich i Uralskich plemion. Tu także nie można pominąć imienia p. **Lentrona.** P. **Kunik** swoją porównawczą gramatyką potwierdził w części mniemania o skandynawskiém pochodzeniu Rusi. P. **Kepper** znany z prac w przedmiocie statystyki państwa.

Literaturą i badaniami wschodu zajmowali się panowie: **Kowalewski** (Mongołami); **Petrów** (Sanskrytem); także p. **Kossowicz.** Ks. **Biczuryn** znany z licznych poszukiwań w przedmiocie mongolsko-chińskich dziejów i literatury. Do wykazu archeologicznych badań należą jeszcze prace: pp. **Snegirewa, Sacharowa, Makarowa, Wiskowatego, Weltmana, Tromnina, Tereszczenki** i **Zagoskina.**

Co najważniejsze usiłowania w zawodzie filologii, wymienić można: ogromny *Słownik cerkiewno-słowiańskiego i ruskiego języka*, wydany (Petersb. 1847 r. 4 tomy) przez akademią nauk. Takiż słownik wydał p. Sokołów. P. Szymkiewicz ogłosił **Etymologicon rossyjski**; a podobną pracę z dodaniem przekładu na język francuzki uskutecznił p. **Reif.** Co do historyczno-filozoficznych badań i spostrzeżeń o dialektach, znamienite są prace: pp. Wostokowa, **Grecza, Pawskiego, Dawidowa, Maxymowicza, Sreznewskiego** i **Nadeżdina.**

---

*) Karamzyna mamy w tłómaczeniu polskiém — przekładano go téż na francuzkie i niemieckie i wydano pod tytułami: *Karamsin histoire du Russie, traduite par MM. Saint-Thomas, Jauffret et de Divoff. Paris 1820—1826. XI tomów. Karamsin's Geschichte des russischen Reichs* (übersetzt von Tappe). Riga 1820. roku. 10 tomów.

W ogóle w ostatnim peryodzie pisarze rossyjscy oczyścili swój język i rozwinęli w pełni jego bogactwo dźwięków i wyrazeń. Można śmiało powiedzieć, że o ile dawniéj wpływ Niemiec i Francyi na piśmiennictwo rossyjskie, psuł i makaronizował język; o tyle dziś widoczném jest zbawienne zbliżanie się do innych dyalektów słowiańskich, a mianowicie do mowy naszéj; chociaż zawsze z zachowaniem samoistności narodowéj.

Ustanowione od r. 1835 po uniwersytetach katedry literatur słowiańskich, sprawiły iż wielu na téj drodze pracować poczęło. Dla ogólnéj Słowiańszczyzny nie są bez ceny dzieła profesorów téj umiejętności pp. **Sreznewskiego, Grcgorewicza i Bodiańskiego.**

Obrabianie i historya prawa krajowego ma główne źródło w rządzie, a znakomitsze z tego pola dzieła wydali profesorowie: **Degaj, Niewolin, Barszew, Moroszkin, Reic, Kawelin, Kałaczów, Popów, Lakier, Michaiłow** i hrabia **Tolstoj.**

W przedmiocie krytyki literackiéj i historyi literatury wymienić wypada dwa imiona: **Pletniewa** redaktora czasowego pisma „*Sowremennika,*" wychodzącego od r. 1837, i autora *Dziejów piśmiennictwa* p. **Szewyrewa.**

Do oddziału pism w przedmiocie *etnografii* i *topografii* odnieść można dzieła turystów, jak: podróże około świata kapitana **Łazarewa** i p. **Litke**; opisy wschodu: **Weniaminowa**, barona **Korfa** (o Persyi), **Chanykowa** (o Bucharyi), **Wronczenki** (o Azyi mniejszéj), **Nefedyjewa** (o Kałmukach z nad Wołgi), **Pawłowa** (o Nogajcach i narodach południowo-wschodniéj Rossyi), **Wsiewołowskiego** i **Norowa** (o Ziemi Śtéj i Sycylii). — **Kowalewski** i **Popow** (podróżowali po Słowiańszczyznie). Prócz wielu innych, opisali przejażdżki po Europie zachodniéj: **Czertków, Grecz, Meszczerski,** pani **Żukowa, Strojew** i **Pogodin.**

Przejdźmy teraz do właściwego piśmiennictwa, to jest do płodów belletrystyki. Czém u nas w téj gałęzi jest: Brodziński, Malczewski, Mickiewicz, Zalewski, Rzewuski, Kraszewski, Korzeniowski i Pol, tém w nowéj epoce poezyi i powieściarstwa rossyjskiego poczytać można Puszkina i Gogolia. Pierwszy jest wyobrazicielem obecnego okresu; azatém znane dzieła jego, porównane z wskazanymi kierownikami naszego ruchu belletrystycznego okazać mogą stosunek wzajemny obu literatur — który jaśniéj się przedstawi po tym przeglądzie znakomitości współczesnych z świata rossyjskiego.

Alexander Puszkin urodził się 1799 r., ukształcenie pobierał w liceum w Carskiém Siole — jako urzędnik mięszkał w Petersburgu; umarł r. 1837. W dziełach Puszkina w całkowitym zbiorze w 11 tomach wydanych, widzimy proby we wszystkich rodzajach literatury pięknéj, jako w epos, dramacie, liryce i powieści. Prócz elegii, sonetów, ód, ballad, pieśni i utworów naśladowanych i tłómaczonych, znaczniejsze z poezyi jego: *Eugeniusz Oniegin, Ruslan i Liudmila, Kaukazki jeniec, Funtanna Bakczysarajska, Bracia rozbójnicy, Cyganie, Półtawa, Hrabia Nulin, Domek w Kolomnie, Andżelo, Miedziany jeździec, Borys Godunów;* dramat i sceniczne utwory: *Scena z Fausta, Uczta w czasie dżumy, Mozart i Salieri, Skąpy rycerz, Kamienny gość* i kilka drobniejszych. Z prozy ważniejsze: *Historya buntu Pugaczewa, Zapiski z własnego życia, Podróż do Arzerum.* Wreszcie Puszkin począł wydawać istniejące dotąd literackie pismo: *Sowremiennik.* Naczelny ten wyobraziciel poezyi rossyjskiéj, rozwinął, podniósł i wyrobił swój ojczysty język; w którego historyi takie ma znaczenie, jak u nas Rej i Kochanowski. Ujął w formy poetyczne obrazy dzikiéj ale wspaniałéj i tajemniczéj północy; a w sobie gdyby w zwierciedle ukazał (jak mówi Gogol): ruską przyrodę, duszę, język i charakter. Z pism Puszkina tłómaczono na polskie: *Bakczysarajską funtannę, Jeniec Kaukazu* i wiele drobnych poematów, które przekładali nawet znakomici nasi poeci — teraz w pamiętniku naukowo-literackim R. Podbereskiego przełożono *Oniegina i Grafa*

Nulina; ten ostatni poemat nosi na przekładzie tytuł: *Hr. Łoś.* Wartość i stanowisko Puszkina ocenił Mickiewicz w prelekcyach lit. słow. — Po niemiecku wydano wiele poematów tego wieszcza, jako: *Aleksanders Puschkin Gedichte aus dem russischen übersetzt von E. v. O.* Berlin 1840. — *Puschkin's Dichtungen aus dem russischen übersetzt von Dr. R. Lippert.* Lipsk 1840 r. — *Puschkin's Geschichte des Pugatschew'schen Aufruhrs, aus dem russischen von Brandeis.* Stutgardt 1840 r. — Zeszłego roku wyszła po francuzku: *Funtanna Bakczysarajska..*

Obok Puszkina grupuje się cały szereg naśladowców jego, chórem piewców Puszkinowskich zwany. Co znakomitsi z tego grona są:

Jazyków wychowaniec uniwersytetu dorpackiego, zmarły 1846 r. Pełen fantazyi i siły — znany z przekładu *Psalmów* i większych nieco poematów jak: *Żeglarz, Liwonia, Wodospad* i innych. Odpowiada on co do wartości naszemu E. Wasilewskiemu.

Baron Delwig (1793—1830) przyjaciel i towarzysz Puszkina, pełen czucia, w formie zbliżony do pieśni ludowych — sielankowy i melancholiczny, jakby nasz Karpiński.

Eugeniusz Baratyński zmarły 1845 r. zostawił po sobie wiele utworów lirycznych, między któremi poemata *Eda* z życia finlandzkiego, *Uczty* i *Bal* są najlepsze. Okoliczności życia smutne, nastroiły śpiew jego do tęsknéj nuty ubolewającéj ciągle nad własném nieszczęściem. Utwory te wybornie porównać się dadzą z poezyami naszego Żyglińskiego.

Do epoki Puszkina należą jeszcze: **Wenewitinów, Kozłów i Podoliński.** Pierwszy zawcześnie w 21 roku życia zmarły 1826 r. *tłómaczył Götego* i napisał kilka piosnek.

Ślepy wieszcz **Kozłow** zmarł 1842 r., smętny a wierny naśladowca i tłómacz *Bejrona.*

Podoliński odznaczył się doskonałą formą, harmonijnym wierszem i głębokością uczucia, jak np. w poemacie *Borski żebrak.*

Styl i wiersz Puszkina prawie do ostatnich lat niewolniczych miał naśladowców. Zdaniem pisarzy historyi literatury rossyjskiéj, po Puszkinie nie było i nie ma dotąd w Rossyi znakomitszego a nawet dorównywającego mu piewcy. Przecież nie można ująć należnéj sławy nowszym od Puszkina poetom, którzy świeże formy i pojęcia w piśmiennictwo wprowadzili. Chcę tu mowić o **Lermontowie, Benedyktowie,** hrabinie **Rostopczynéj** i **Weltmanie.**

M. Lermontów zmarły 1841 r. zwrócił na siebie uwagę zagranicy; tłómaczono bowiem poezye jego na niemieckie, co uskutecznił Fryderyk Bodenstädt w Berlinie 1852 r. w dwóch tomach. Po polsku mamy lwowskie i warszawskie wydanie powieści napisanéj prozą pod tytułem *Bohater naszych czasów* — także G. Czernicki wytłómaczył część poematu Lermontowa *Bojaryn Orsza*, i okazał widoczną analogią jakiéj nie trudno dostrzedz między utworami: Mickiewicza, Lermontowa i Puszkina. Doskonałe to przepolszczenie ustępu charakteryzującego płody rossyjskiego poety, zamieścił Przegląd Poznański (z r. 1851 poszyt VIII.). Tłómacz tak określa zalety Lermontowa: „Poezye te, pełne pięknych obrazów, silnych wyrażeń; pełne życia i przytłumionego ognia. Budowa wiersza cokolwiek zaniedbana, ale w ogóle styl piękny, gładki i kwiecisty. Twórca najpodobniejszy duchem i talentem do Puszkina — a podobieństwo to może i ztąd pochodzi, że Puszkin żył w przyjaznych stosunkach z Mickiewiczem, Lermontów zaś zaprawiał się na czytaniu Mickiewicza; co łatwo okazać czyniąc porównania myśli a nawet wierszów podobnych w jednym i drugim."

Za lepsze poemata Lermontowa poczytują: *Bojaryn Orsza, Izmaïl Bej, Hadzi-Abrek, Mcyry, Demon, Trzy palmy, Dary Tereka, Borodino i Obrazki Kaukazu.* Probował téż Lermontów powodzenia w dramacie, i napisał niezły sceniczny utwor pod napisem *Maskarada.*

Prawie pod koniec życia Puszkina a współcześnie z Lermontowem, pojawił się **Benedików** liryk pełen kwiecistych porównań i zalecony artystycznem pojmowaniem przyrody.

Poezye hrabiny **Roztopczynéj** cechuje melancholiczna zaduma i malowanie smętnych chwil przyrody i społeczeństwa; ta barwa dumek ukraińskich charakteryzująca w ogole poezyą rossyjską.

Podobny duchem do Roztopczynéj ale ognisty fantasta **Weltmann**, pisze wierszem i prozą. Z poezyi jego znakomitsze: *Lasy Muromskie*, *Zbieg*. — Z prozy: fantastyczna podroż pod tytułem *Strannik* i powieści: *Koszczéj nieśmiertelny*, *Swiatosławicz wychowaniec wrogów*, *Serce i Dumka i Lunatyk*.

Godni jeszcze wspomnienia poeci współcześni: **Delar, Tepliaków,** pani **Pawłowa, Majków, Tumański, Poleżajew, Kolców**; wreszcie tłómacze utworów zagranicznych, jak **Wronczeńko**, którego przekłady Szekspira, Götego i Bejrona, niemałą zjednały mu sławę. **August Szlegel** tłómaczył poetów niemieckich, także **Guber, Bezsomykin, Rotczew, Sziszków, Strugowszczyków, Kroneberg** i **Glinka**. Nadto **Ketczer** przekładał Szekspira, a **Fandim** Dantego.

Scena rossyjska głównie zajmuje się komedyą, operą, baletem i farsą; dla tego dramat nie może się poszczycić znakomitemi imionami. Wymienić ledwo można: **Homjakowa** tragedye *Ermak* i *Dymitr Samozwaniec*, przytaczane już utwory Puszkina i Lermontowa; wreszcie **Gogolia** *Rewizor* *) i **Zagoskina** głównego pisarza dramatów: *Szlachecki teatr*, *Wieczorek uczonych*, *Dobry chłopiec*, *Malkontenci*, *Nowonarodzony*, *Nowiny miejskie* i kilka innych. Znani także na polu dramatycznem: **Gedeonow**: *Smierć Liapunowa*, **Mej**: *Carska dziewica*, **Kukolników**: *Ręka Opatrzności ocaliła ojczyznę*, *Torkwato Tasso*, *Książę Szujski etc.* W komedyi trudno pominąć: **Ostrowskiego, Leńskiego, Grigoriewa i Karatigina.**

Powieść historyczną wzniósł w Rossyi znanemi powszechnie utworami **Bulharyn**. O płodach z tego pola **Puszkina, Lermontowa** i **Weltmana**, już nadmieniliśmy. Wspomnieć tu jeszcze wypada jako autorów romansów historycznych: **Masalskiego, Teodorowa** i panią **Sziszkiną**.

Pierwsze miejsce przy wykazie pisarzów powieści obyczajowéj, należy się dla wielkiéj płodności **Marlińskiemu**. Z prac jego tłómaczono na polskie *Amalata Beka* i kilka drobniejszych powieści; a w wileńskiéj koteryi literatów naszych znaleźli się gorliwi naśladowcy tego powieściopisarza — jak się dowiadujemy z wileńskiego Pamiętnika Podbereskiego; nawet szkołę tamtejszych młodych autorów Marlińszczyzną nazywają. — Znaczniejsze utwory Marlińskiego są: *Amalat Bek*, *Doświadczenie*, *Najazdy*, *Leitnant Bielozor*, *Fregata Nadzieja* i t. d. Bystrość w zapatrywaniu się na rzeczy, wesołe opowiadanie i przepełniony ozdobami styl; to wedle krytyków rossyjskich główny charakter Marlińskiego — dodają: iż co do stylu nic przeciwniejszego być nie może jak proza Puszkina i Marlińskiego — o ile pierwszy naturalny, o tyle drugi sztuczny i wyszukany. Gdy pisarz ten jak powiedzieliśmy, tak wielki zyskał sobie poklask u Wileńczyków; a więc jako o bliżéj nas obchodzącym, przytoczymy o nim obszerniejsze drugostronne zdanie: „Szkodliwy wpływ Marlińskiego okazał się i w naszéj literaturze. Dotąd „jest u nas jeszcze wielu, którzy Marlińskiego uważają za największego pi„sarza w Rossyi. Nie wielu pisarzy miało tak obszerny krąg czytelników, „tak rozgłośne imię. Był on pisarzem z prawdziwym talentem, mającym „nawet pieczęć oryginalności. Ale chętka błyśnięcia, oślepienia affektem była „naturą Marlińskiego, pozbawiła go zdolności wyższego rozwinięcia się, po„stępu naprzód, i nadała cechę lekkości jego utworom. Treść przedmiotu, „grunt i prawda, nie zajmują go wiele; ugania się za formą zewnętrzną, która

*) Sztukę tę przedstawiano na teatrze krakowskim.

„się naprzód w oczy rzuca. Pozor, tertes i błyskotanie były źródłami jego „natchnienia. Wstrząsnąć z szybkością błyskawicy, porwać pędem potoku, „nie dać czytelnikowi czasu przyjść do siebie, — oto co było dla niego roz„koszą. Działał na swoich czytelników nakształt Kabardyńca lub Czerkiesa, „z nagła uderzał i porywał wprzód nim napadniony miał czas pojąć co się „z nim dzieje. Natura nie dała mu geniuszu, a jemu chciało się być geni„uszem. Chęć błyśnienia zmuszała go wytężać przyrodzony dowcip, sta„wiać na szczudłach namiętność i uczucie, wydymać z natury pstrokaty styl, „słowem wpadać we wszelkie ostateczności frazeologii. W uniesieniach jego, „w effektowych obrazach, widać jakieś upojenie prędzéj od dozy opium, „niżeli z natchnienia pochodzące. Szczytem jego literackiéj wziętości był „rok 1831, 1832 i 1833; drukowały się wtedy w *Moskiewskim Telegrafie* „lepsze jego powieści, ale sam już był na schyłku swego talentu. Jeszcze „około lat dwóch szumiał na polu literatury jak wicher ukraiński, lecz poja„wienie się Gogola zadało raz śmiertelny jego retoryzmowi, effektacyi, de„klamatorstwu; ujrzał się nagle z naczelnego miejsca strąconym do rzędu „ciurów obozowych, i pozostał tylko jako przedstawiciel konającéj roman„tyczności, zwalczony w męczącéj walce z wietrznemi młynami. Nakoniec „w przedostatnich lat dziesiątku, nowa krytyka zwalczyła go do upadłego, „i kolosalna sława runęła.”

Po niemiecku tłomaczeń Marlińskiego jest kilka; znane nam: *Marliński's Schriften übersetzt* — w Stutgardzie.

Dal, Grygorewicz i **Lwów** pomieszczeni być mogą w jednéj kategoryi. **Dal** pisze pod pseudonymem: Kozak Włodzimierz Ługański. Zbiorowe wydanie powieści jego wyszło pod napisem: *Bajki niebajki* (Byli i Nebylicy). „Wszy„scy ci trzej powieściopisarze wzięli sobie za przedmiot przedstawienie bytu „ludu prostego. Pierwszy jest nader zwięzłym w swych opowiadaniach. „Obrawszy jakiś wypadek, malujący wybitnie jaką stronę bytu rossyjskiego „wieśniaka, niby mimojazdem tylko nakreśla wszelkie poboczne epizody i „szczegóły. **Grygorewicz**, którego najnowsza powieść nosi tytuł *4 pory roku*, „trzyma się innego systematu. Z pozornie nic nie znaczących szczegółów „i postrzeżeń nad bytem ludu wiejskiego, tworzy zawiązkę powieści, która „unosi czytelnika równie wewnętrznym interesem jak wykonaniem. **Lwów** „pomija całkiém wzgląd psychologiczny, opowiadania jego są idyllą, w któréj „wszystko się poświęca przedstawieniom miłości, jak gdyby miłość była wy„łączném zajęciem się u ludu prostego. Naciągana do sentymentalizmu mi„łość pokazuje że autor nie jest oswojony z życiem ludu prostego i że się „nigdy z nim nie bratał.”

E. Grebenko zmarły 1848 r. pisał humorystyczne obrazy i powieści z życia małorossyjskiego — w tymże rodzaju są ładne utwory **Kwitki**, który występuje pod pseudonymem: Hryćka Osnowianeńki. Książę **W. Odojewski** odznacza się w swoich płodach oryginalnością stylu i głębokiém pojęciem życia towarzyskiego i wad jego. Powszechnie cenione w Rossyi powieści tego autora są: *Ruskie nocy*, *Domowe rozmowy*, między temi obrazek: *Południowy brzeg Finlandyi w XVIII stuleciu* odznacza się wybornym kolorytem. Godne jeszcze wspomnienia z pism Odojewskiego: *Opowiadania podróżnika, Próbki dawnych i nowych podań, Ułamki pstrych gadek i t. d.*

Hrabia Sołłogub ceniony z pięknego stylu i wiernego charakteryzowania wyższych klass społeczeństwa. Ulubione romanse jego pióra są: *Historya kaloszów, Aptekarka, Trzech kochanków, Zdarzenie na kolei żelaznéj, Tarantas, Wielki świat* i wiele innych.

A. Perowski znany z pięknéj powieści: *Zakonnica*, wydanéj pod pseudonymem Pogorzelskiego. Wydał téż zbiór swoich tworów pod napisem: *Moje wieczory w Małorossyi.*

A. Biegiczew malował charaktery szlachty rossyjskiéj w powieściach: *Rodzina Cholmskich, Olga, Sceny z prowincyi.* **Kałaszników** pisał: *Córka kupca Żołobowa. Automat, Kamczadalka* i inne. **Uszaków** znany z romansów: *Kirgiz Kajzak, Kot Burmusieko* i *Trudy inwalida.* Wspomnieć jeszcze wypada: **Pawłowa,** panią **Durową,** panią **Zinajdę, Żukową** i **Fan Dim. Skobelew** zmarły 1849 r. pisał powieści żołnierskie, wartości naszych utworów tego rodzaju Kosińskiego.

Gogol stoi najwyżéj w powieściarstwie rossyjskiém, jako istotny oryginalny talent. Głównym charakterem jego jest humorystyczna satyra. Za najznakomitsze utwory Gogola uważają: *Wieczory w futorze niedaleko Dikańki, Mirgorod, Dusze zmarłe* (Mertwyja Duszi) *i Taras Bulba.* Pierwsze maluje wybornie życie małorossyjskie, ostatnie Zaporoże. Opisy Gogola są nieporównane — Gogola tłómaczono na obce języki osobno i wraz z innymi — i tak: *Gogol's Die todten Seelen, aus dem russischen von Löbenstein.* Lipsk 1846 r. — *Gogol's Novellen,* Lipsk 1846 r. — *Nordisches Novellen-Buch herausgegeben von Robert Lippert, tomów* 3, zawierają powieści: Marlińskiego, Odojewskiego, Kukolnika, Gogola, Dahla, Kudrjawcowa i Sołłoguba. *Bodenstädt* wydał w Lipsku 1843 r. przekład Kozłowa, Puszkina i Lermontowa. Prócz tego dawniéj wydano w tłómaczeniu niemieckiém: Pieśń o wyprawie Igora, Kronikę Nestora, Historyą Łomonosowa, Szczerbatowa, Podróże Lepechina, Murawiewa; pisma Kowalewskiego, Danilewskiego, Szyszkowa, Sumarokowa, Popowa, Kajsarowa — literaturę Szewyrewa i wiele innych. W r. 1821 wyszło w Londynie tłómaczenie poetow rossyjskich *Bowringa*: *Specimens of russian poëts.* O tłómaczeniach poetów rossyjskich patrz obszernie w *Lehrbuch der russisch. Literat. p. Otto,* Riga 1837 r. i *Geschichte der russisch. Literat. Dr. Jordan,* Lipsk 1846. Przeciwnie znów prawie wszystko co znakomitsze w obcém powieściarstwie, mają Rossyanie tłómaczone w swoim języku.

Dzienniki w ostatniém dopiero dwudziestopięcioleciu przyjęły prawdziwie naukowy kierunek, ujmując berło krytyki literackiéj. Dzienników rządowych wychodziło i wychodzi zawsze więcéj jak prywatnych. Głównemi punktami dla pism czasowych są: Petersburg i Moskwa. **Grecz, Bułharyn, Pelewoj, Senkowski** i **Pogodin,** to naczelni sterownicy opinij dziennikarskich.

Grecz urodzony r. 1787 rozpoczął swoją działalność w literaturze w r. 1812 od wydawania najpierw politycznego, a późniéj literackiego pisma *Syn Oteczestwa,* które dotąd wychodzi.

Bułharyn znany autor *Iwana Wyżygina* *) wydawał z Greczem w r. 1822 *Siewiernyi Archiv,* pismo poświęcone historyi, statystyce i podróżom. W r. 1825 *Siewiernuiu Pczelu* gazetę polityczną i literacką. Oba te czasopisma złączyły się *w Synie Oteczestwa.*

Senkowski wydaje w Moskwie: *Biblioteka dla cztenija.*

Pogodin od r. 1827 do 1830 ogłaszał *Moskowski Wiestnik,* a od r. 1841 dotąd jest redaktorem uczonego *Moskwitianina.*

Prócz tych, wydawał w Petersburgu *Gazetę literacką* **baron Delwig.** W Moskwie wychodziły: *Wiestnik Europy* profesora **Kaczenowskiego,** *Ateneum* profesora **Pawłowa** i *Teleskop* **Nadeżdina.** Pisma te ustały około roku 1830—1836. Jestto data ogólnego upadku literackich przedsięwzięć podejmowanych przez prywatnych; — prawie od r. 1834 pisma wydawane przez rząd przytłumiły inne z łona narodu wylęgłe usiłowania. Teraz Petersburg jest głównem ogniskiem literatury belletrystycznéj i gazet po-

---

*) Jest po niemiecku tłómaczone dzieło tego pisarza: *Russland in historischer, statistischer, geographischer und literar. Beziehung* — przekład *H. Brackel* — Riga 1839 roku.

litycznych. Z dawnych czasopisów istnieje tam jeszcze *Sowremennik*, którego wydawnictwo rozpoczął w r. 1836 Puszkin, — wreszcie pisma jak: *Oteczestwennyja zapiski, Fiński Wiestnik* i *Majak*.

Z rządowych literackich dzienników pierwsze trzyma miejsce *Żurnał Ministerstwa Narodnego Proswieszczenia*, wychodzący od r. 1834. Dowiedzieć się z niego można wiele o pamiątkach przeszłości naszej, i tak *np.* w zeszycie za Październik 1853 r. podaje: „że profesor uniwersytetu kijowskiego Iwaniszew podczas wakacyi zwiedził gubernije Podolską i Wołyńską, i obejrzał w nich znakomitsze archiwa miejskie i prywatne. W Tulczynie w archiwum hrabiego Potockiego znalazł przeszło 200 dokumentów. Najważniejsze z nich posłużyć mogą za materyał do historyi b. województwa, starost. miast i wsi południowo-zachodniego kraju Rossyi, pod względem jeograficznym i administracyjnym. W miasteczku Satanowie znalazł najdawniejsze wydanie księgi praw saskich, *Speculum Saxonicum*, tudzież prawa magdeburskiego, z dodatkowemi postanowieniami królów polskich, a także trzy księgi akt miasteczka Satanowa. Najważniejsze materyały historyczne znalazły się w Zasławiu, w archiwum Sanguszkowskiém. Wyjaśniają one ówczesny stan kościoła w południowo-zachodniéj Rossyi, epokę Samozwańców, historyą Kozaczyzny do czasów Chmielnickiego, historyą sławnego rodu książąt Ostrogskich, od najdawniejszych czasów. Na szczególną zasługuje uwagę zbiór dokumentów, ściągających się do wojny cara Jana Wasilewicza Groźnego z Zygmuntem Augustem królem polskim. Tu się znajdują trzy listy cara do króla, korespondencya księcia Romana Sanguszki hetmana litewskiego z królem, Ostafim Wołłowiczem, Radziwiłłami, Chodkiewiczem i innemi osobami, które miały wpływ na spółczesne wypadki. Cały ten zbiór składa się ze 153 dokumentów. W miasteczku Korcu znaleziono dokumenta ściągające się do historyi miasta Łucka, wiadomości o księgach akt tegoż miasta, kilka listów króla Zygmunta Augusta do książąt Wiśniowieckich o wojnie z carem Janem Wasilewiczem Groźnym, akta urządzeń miasteczek i wsi, tablice genealogiczne rodu książąt Ostrogskich Koreckich; tudzież dwie księgi aktów magistratu miasta Łucka. Powyższe materyały znacznie posłużą do uzupełnienia wiadomości historycznych o Rusi, Polsce i Litwie, jakie posiadamy z owéj epoki, a które są przedmiotem czynnych i wielce użytecznych prac i poszukiwań ze strony uczonych w cesarstwie.”

Inne jeszcze rządowe ważne czasopisma są:

Żurnał Ministerstwa gosudarstwennych imuszczestw.
Żurnał Ministerstwa wnutrennych diel.
Uczenyja zapiski moskowskago Uniwersyteta.
Uczenyja zapiski kazanskago Uniwersyteta.
Izwiestia Akademii nauk.
Zapiski ruskago geograficzeskago Obszczestwa, i wiele innych oficyalnych gazet, sprawozdań i roczników.